

A hatalmas épületegyüttes maradványai között könnyebb a *Versailles*-t idéző állapotokra, mint az érzéketlen lelkek romboló tetteire gondolni. A bonchidai *Bánffy* grófok egykori paradicsomának romjait látva talán minden ide érkezőt a csodálat és fájdalom érzése keríti hatalmába. Fáj, aminek fájnia kell, még akkor is, ha a rombolók helyett ma már restaurátorokat találunk az öreg falak között. A felújítás ugyanis nagyon költséges, - ennél fogva - lassú folyamat. A patkó alakú udvaron *Puskás Attila* fiatal gyergyóremetei kőfaragó jön elénk, *Szakács Endre* plébánossal régi ismerősökként köszöntik egymást. Az istállókapu bejárata mellett felállított sátrak alatt több fiatal kisebb-nagyobb kődarabokat kopácsol, velük angol nyelven értekeznek a mester.

- Ők nem restaurátorok, hanem svéd egyetemisták, az internetről szereztek tudomást a kastélyban kezdődött restaurálásról. A munkálatot felvállaló cég (*Transylvania Trust*) párhuzamosan oktatást is szervez, erre jelentkeztek a svédok. Saját költségükön töltenek itt két hetet és a kőfaragás alapelveit tanulják az irányításom mellett - mondja *Puskás Attila*. - A kastély felújított délnyugati szárnyában kialakított manzárd-szobákban laknak. Az általuk végzett munka nem járul hozzá a kastély restaurálásához. Az említett cég minden nyáron háromszor kéthetes restaurátor-továbbképzőt is szervez, ezeken neves szakemberek oktatják az érdeklődőket.

De a képzés idején igazi restaurálás is folyik itt. Még angol szakember is dolgozik velünk, *Dave Gundry* londoni kőfaragó épp egy könyöklőt farag - mutat egy védőszemüvegben dolgozó fiatalemberre. Tizenkét-tagú csapat dolgozik itt kint, beleértve a felújított részben lévő kávézó és a konyha személyzetét. A restaurálást egy ács-, vakoló-, kőművesmester és jómagam vezetjük, a többi ember munkás. A kastélyhoz tartozó, de azon kívül eső malom restaurálása is benne van a tervben, annak ácsmunkáját egy skót és egy angol szakember fogja elkészíteni, természetesen az itteni munkások segítségével.

- Mikor kezdődtek el a felújítási munkálatok?

- 2001-ben kezdték el a restaurálást az angol királyi udvar támogatása mellett, de *Magyarországról*, az itteni kormánytól és egy *PHARE-programon* keresztül is érkeznek segítség. A főépület tetejének befedését már az első évben elvégezték, ezzel aztán ott meg is álltak, és a nyugati oldalon lévő konyhaépülettel, meg a délnyugati sarokbástyával folytatták. Az óratorony kivételével ezt 2003-ban teljesen be is fejezték, tavaly fedték be a keleti részt, ott most a belső munkálatokat végzik. A tetőszerkezet felépítésénél én is segítettem, mert nem volt elég szakember. Közben vettük észre, hogy a bástyánál két helyen is kezd kidőlni egy boltív, hamar újra kellett rakni, nagy szerencse, hogy itt voltam.

Második éve dolgozom kinn. Korábban, 2001-ben, *Jonathan Pretrone*, egy híres *walesi* kőfaragó dolgozott itt, ő sokat haladt előre a nyugati szárnyánál és a főbejáratnál. Tavaly december 15-ig voltam *Bonchidán*, az idén március elsején költöztem ki. Mivel cement nélküli restaurálás történik, a kőművesek télen is tudnak dolgozni. Elmondhatjuk, eddigi munkánkat megdicsérték a szponzorok.

- Visszaállítható-e a régi forma?

- Mindenből megpróbáljuk a legtöbbet megmenteni, de ha valami nagyon rossz állapotban van, le kell bontani, és újra kell építeni. Az eredeti dokumentáció szerint dolgozunk, de ezen sincs minden részletnek leírása. Egyik épületbe sem ajánlatos bemenni, mert ha egy boltívdarab megbomlik, dől minden. 2002-ben 80 centis falak dőltek össze a keleti szárnyban. A mostaniak teljesen újak. A főfalak jó állapotban vannak, bírják a tetőszerkezeteket, ilyen téren nincs veszély. A további romlást már a főépületben is megállítottuk.

Pap-kísérőmmel a patkó alakú udvar minden szegletét bejárjuk, több szögből vesszük szemügyre a másíthatatlan múltról némán tanúskodó öreg falakat. Nem beszélünk róla, de talán mindketten ugyanúgy gondoljuk, szomorkás hangulatú körutazásunk helyszínei is őket „bízták meg”, hogy hazautazásunk előtt nyugtatgassanak: ha majd elnémulnak az ajkak, ők akkor is szólanak.

A felvételeket a szerző készítette.

(Megjelent a Keresztény Szó 2005. augusztusi számában.)

* * *

Dávid Csaba

Dalauzi és vacsoracsillag

Erdélyi örmény nagyanyánk gyermekkorunkban 24-e délutánján mesélni kezdett. Elmondta, mennyire várták régebben az örmények lakta Erzsébetváros, Csíkszépvízen vagy a Gyimesekben a vacsoracsillagot, mert amíg az meg nem jelent az égen, addig böjt volt és munka. Diót tisztítottak a dalauzihoz, s egyéb készülődő tevékenységet folytattak. Ő maga még itt, Budán is hajnali négykor kelt, hogy friss kalácsot dagasszon-süssön estére -, hiszen minden örmény származású családban így volt szokás. De karácsony este előtt még az elzárva tartott, több száz éves örménykeresztet is megmutatta nekünk, s elmondta, hogy egy kereszt mitől „örménykereszt”.

A magyarországi örmények túlnyomó többsége „csupán” örmény származású - ha ezt a szót, hogy „csupán” egyáltalán szabad olyan néptörődék esetében használni, amely „csupán” hétszáz éve menekült el őshazájából. Hosszú vándorút végén, 300 éve *Apafi Mihály* fejedelem idején *Erdélyben* leltek hazát. Itt -okos püspökük révén - római katolikussá lettek. (Az *Örmény Római Katolikus Egyház* pápai fennhatósága alatt a *Római Katolikus Egyház* úgynevezett részegyháza.)

Jól érezték magukat az új hazában: lassan kopni kezdett az örmény nyelv, helyét elfoglalta a magyar. A tudat azonban megmaradt kettősnek. Magyar hazafi lett az erdélyi örmény, ám gondosan ápolta örmény gyökereit. Akkor is, amikor a világháborúk miatt Magyarországra - netán épp *Budapestre* - került.

És hogy miként ülte a karácsonyt?

A kibocsátó őshazától sok ezer kilométernyire élő néptörődék időben szinte csillagászati távolságra, 700 évnnyire (több tucat nemzedéknyi távolságra) él *Örményországtól*. De régi szokás szerint a szoba padlóját felszórták szénával, a betlehem istálló emlékére. Az ünnepi hangulatot nemzedékek óta egyszerre keresték a magyarok és a sajátjaik körében. Ez utóbbi könnyebben ment, hiszen erősen család- és rokonság-centrikusak. Ha manapság százan összejövünk, közülünk hetven bizonyosan közeli, távoli vagy még távolabbi rokon. Hogy miért? Mert máig él bizonyos összetartozás-tudat, s az unokatestvér unokatestvérenek unokatestvére is „*rokon*”. Pedig a 19. század második felétől kezdve egyre-másra jöttek a családokba nem örmény feleségek-férjek.

Karácsony tehát azzal kezdődött, hogy 24-én lesték a vacsoracsillagot: lehet-e már asztalhoz ülni? Aztán az „angyalkát” várták: az égi hírnököt, aki meghozza a Születés hírére - hiszen az örmények másfél évezrede igen jól ismerik a Bibliát. Ma, Budapesten persze az „esthajnalcsillag” megpillantása akadályokba ütközik... így aztán lazább karácsonyesti szokások uralkodnak, s az örmény származású családoknál sem föltétlenül várnak éjfélig az „angyaljövettel”.

Mindezt persze nagy készülődés előzi meg a konyhán, például a híres „*zöld leves*”, az *ángádzsábur* készítése.

Leszűrt erős húslevesbe a korábban elkészített „*fülecskét*” (szó szerint: az *ángádzsáburt*) belefőzik. Vékonyra nyújtott levestésztába csomagolunk borsónyi, erősen fűszerezett őrölt húst, ám ez a csomagolás művészet: szó sem lehet valamiféle gombócról! Itt a forma is lényeges. Lassú munka, ma is három- négy családtag fog össze, hogy gyorsabban és vidámabban menjen. Végül jön az egész leves koronája, a „*churut*” nevű, házilag készült ízesítő, amitől „*zöld leves*”-nek nevezik az *ángádzsáburt*... Ennek receptjét nem írom le, mert bonyolult, mint majdnem minden az örmény származású konyhán.

A karácsonyi asztalra hagyományosan nem föltétlenül kerül hal. Hétszáz éve hegyvidékről jöttek, 300 éve hegyvidéken telepedtek meg: a halat tehát inkább a vízpartiakra hagyják. Az igazi, karácsonyra tartogatott édesség a *dalauzi*, ma is kapni hozzá persze dióbelet, mákot mézet és ostyát. ... Csak a fogak nem a régiak.

Néhány szokást leszámítva a magyarörmények karácsonya immár jórészt magyar karácsony. Az Olvasó ne csodálkozzék, hogy konyháról írtam: az egykor magunkkal hozott szellemi kultúra ápolásán túl ez az ünnep inkább csak efféle szokásokban tér el másokétól.

Semmiképpen sem angolszász „*Haloween*” ez: nem zajgó örömködés, hanem csendes, családba forduló ünnep, akár jónéhány más, Kárpát-medencei népnél. Vannak halottaink és vannak újszülötteink: karácsony este egyik leszünk velük, s a Születés hitével látjuk a távolban magasodó *Ararátot*, az örmény ősök szent hegyét. S láthatja mindenki a saját *Ararátját*.

(Megjelent a *Várnegyed* 2005. december 14-i számában)

* * *

„Az intelligencia olyan, mint a fehérnemű: mindannyiunknak kell, hogy legyen, de kérkedni nem illik vele.”

(James Dent, *Charleston Gazette*, West Virginia)